

Лариса Сливка
(*м. Івано-Франківськ*)

КОНЦЕПЦІЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ СТАНІСЛАВА КОПЧИНЬСЬКОГО

Негативні тенденції у стані здоров'я українських школярів активізують пошуки активно-конструктивних здоров'яформуючих впливів, компаративний аналіз позитивного досвіду зокрема європейських країн у сфері збереження, зміцнення і формування здоров'я дітей та молоді з метою його трансформації і використання в українському педагогічному просторі. В зазначеному аспекті заслуговує на увагу спадщина польських науковців, освітян і громадсько-просвітницьких діячів, переосмислення якої відкриває нові підходи і можливості у реалізації педагогічних аспектів здоров'язбереження зростаючої особистості.

У контексті зазначеного закономірною видається актуалізація питання про роль лікаря, гігієніста, суспільного діяча, науковця Станіслава Копчиньського (польськ. *Stanisław Kopczyński*; 1873-1933) у розвитку гігієнічного виховання школярів. Вченого без вагань можна назвати найвидатнішою постаттю ділянки «шкільна гігієна» у Польщі. Постать колосального педагогічного та громадського масштабу, людина-інституція. Модель шкільної гігієни, теоретично обґрунтована і активно й натхненно впроваджувана С. Копчиньським у школах Польщі міжвоєнного періоду ХХ ст., пропагувалася і поширювалася в державі навіть після закінчення Другої світової війни [1, с. 8]. І сьогодні, на фоні нових контентів, ідеї гігієніста виступають як провідний мотив у дискусіях над принципами організації в школі здоров'яорієнтованого навчально-виховного процесу.

Зупинимося більш детально на висвітленні «доміжвоєнного» періоду діяльності Станіслава Копчиньського, впродовж якого було закладено основи для сформульованих пізніше науковцем завдань виховання для здоров'я і визначено провідні тенденції в розвитку тогочасної теорії і практики шкільної гігієни.

Наприкінці XIX століття в педагогічних працях довгий час превалювало досить однозначне трактування лікарсько-гігієнічної опіки в школі, функцію якої вбачали головню у контролі за санітарним станом шкільних приміщень. Натомість піднесення Ст. Копчинським учня до ролі свідомого співпрацюючого суб'єкта у цій ділянці наповнило шкільну гігієну виховною цінністю [1, с. 8].

Розвиток гігієністом педагогічного підґрунтя розв'язання проблеми здоров'язбереження учнів був зумовлений низкою факторів. Навчаючись в 1883-1892 роках у гімназії (м. Рюск), Ст. Копчинський на собі відчув негативні реалії тогочасного «шкільного режиму»: антисанітарні умови, брак сонця і повітря у класних кімнатах, панування «середньовічної» системи навчання, її вербалізм і відсутність зацікавлення учителів потребами розвитку і здоров'я учнів. Про фізичну активність школярів у цій школі залишалося тільки мріяти. Тут Ст. Копчинський був свідком глибоких трагедій учнів, нервових розладів і навіть самогубств серед однолітків. Згодом – пізнав голод і нищоту студентського життя. Набуті лікарські знання, спеціальність невролога стали гарною «стартовою площадкою» наукового розуміння вченим ключових питань щодо недосконалості школи під кутом її руйнівного впливу на фізичне і психічне здоров'я учнів, проблем шкільної зрілості і покарань у вихованні, патогенезу нервовості дітей, ін. Крім іншого, вченому було «тісно» у неврології. Розуміючи, що рішуча боротьба за народне здоров'я точиться не на шпитальних ліжках, він прагнув розгорнути широкий профілактичний фронт, вчити суспільство, як належить жити в засадах гігієни [1, с. 27-29].

Ст. Копчинський чітко усвідомлював, що виховання для здоров'я є найефективнішим у дитинстві, тому найкращою інституцією, де можна його здійснювати, вважав школу, оскільки через неї (принаймні номінально) проходять усі. Власне у школі, за переконанням лікаря-практика, відбувається основна, може, малоефективна, повільна, але упевнено-плідна здоров'яорієнтована робота.

Вчений належав до тої когорти гігієністів, які обстоювали, так звану, «позитивну» програму шкільної гігієни (гігієністи-«негативісти» покладали на

школу усю вину за стан здоров'я школярів, називали її причиною специфічних шкільних хвороб – короткозорості, викривлення хребта, нервовості у дітей – шкільній гігієні відводили роль стійкого критика школи). Підписуючись під гаслом «Краще погана школа, ніж жодної», «позитивісти» притримувалися думки, що не все відбувається одразу, і не ставали «в опозицію» до школи, виступали не менторами, а доброзичливими порадиниками. Не зрікаючись «лікарського» бачення проблеми здоров'язбереження учнів, вважали себе педагогами.

Вступаючи на шлях шкільної гігієни, Ст. Копчинський мав величезний багаж теоретичних знань з іноземних прикладів й відповідної літератури та досвід організаторсько-практичної роботи. Нова версія моделі шкільної гігієни, «запущена» Станіславом Копчинським, ґрунтувалася на його усталеній світоглядній позиції і передбачала розумове, моральне і фізичне удосконалення учнів.

Нижче наведено вихідні позиції, намічені гігієністом для реалізації запланованої ним діяльності:

- кожна школа повинна мати свого лікаря;
- на посаду шкільного лікаря необхідно призначати осіб із відповідною кваліфікацією, а ще – із бажанням працювати у цій сфері;
- обов'язки шкільного лікаря:
  - санітарна ревізія шкільної території;
  - контроль за гігієною навчання і виховання;
  - піклування про чистоту, здоров'я і розвиток учнів; лікування не належить до обов'язків;
  - час перебування лікаря у школі – дві години на день;
- статус шкільного лікаря має бути окреслений законодавчо;
- шкільний лікар повинен бути повноправним членом педагогічної ради і брати участь у її засіданнях;
- лікар є порадиником щодо професійного вибору учнів;

- умовою порозуміння лікаря із учителями є гігієнічна підготовка вчителів; це накладає відповідні обов'язки на заклади, які їх готують [1, с. 34-42].

За словами польського дослідника Мацея Демела (польськ. Maciej Demeł), амбітні плани Ст. Копчинського були, на той час, може почасти нереальними, але на посаді шкільного лікаря, він реалізовував їх ступенево і постійно. Від себе додамо, що не усе з того, що бажав здійснити вчений, вдалося, дещо з об'єктивних причин не реалізовано і до тепер. Разом з тим, віддаємо належне піонеру шкільної гігієни у Польщі, який виписані «гасла» щосили намагався реалізувати на практиці.

«Перші кроки» практичного втілення накреслених «дороговказів» було зроблено у 7-класовій торгівельній школі, заснованій 1900 року зборами купців Варшави. У цій школі Станіслав Копчинський дебютував як шкільний лікар.

Відразу включився й у педагогічну працю, формував плани уроків, унормовував день учнів. Ст. Копчинський зіграв поважну роль під час проектування нової будівлі школи: впродовж перебування за кордоном, куди був відряджений для ознайомлення із гігієнічними аспектами будівництва і устаткування шкіл, зробив низку фахових спостережень і використав їх у планах будови [4].

Активно працював із учнями щодо профілактики у них шкідливих звичок і розвитку тіла через фізичні вправи. Вчив, як розподіляти час між працею і відпочинком, коли лягати спати, а коли – вставати, що і скільки їсти, вчив пити молоко, чистити зуби, плювати до «сплювачки». Під час приватних бесід і лекцій давав поради щодо розв'язання «великих проблем малих людей», як-от: надвага, підвищена пітливість, лупа, прищі [1, с. 50-53].

Щоденна діяльність у школі, яка тривала, 2,5-3 години, охоплювала надання першої допомоги, скерування учнів із відхиленнями у стані здоров'я до спеціалістів, індивідуальні консультації, санітарну «люстрацію» шкільного будинку і систематичні дослідження-огляди школярів. Про фаховість і ґрунтовність цих досліджень довідуємося, приміром, з реферату, виголошеного

вченим 1901 року у Варшавському Гігієнічному товаристві [3] (цю працю вважають взірцем розвідок такого контенту [1, с. 50]).

Станіслав Копчинський постійно акцентував увагу на гігієнічно-виховному вимірі лікарських оглядів учнів. Так, виступаючи 1910 року на X з'їзді польських лікарів і натуралістів, вчений радив не обмежуватися власне «медичними» висновками, отриманими в результаті таких досліджень і закликав до спроб входження з учнями «в ближчий контакт», заохочення їх до правильного стилю життя, відучування від небажаної для здоров'я поведінки. У своєму виступі гігієніст наводив приклад проведених ним обстежень щодо вимірювання ваги, зросту, обхвату грудної клітки, ємності легень, під час яких учні «живо» співпрацювали в «динамометричних» (силу рук вимірювали динамометром Ухльманна (Uhlmann)) і «спірометричних» (ємність легень вимірювали спірометром Хатчінсона (Hutchinson)) пробах, приймали правильну поставу, із зацікавленням оглядали свої картки здоров'я, читаючи в них «історію» свого життя [5].

Серцевиною популяризаторсько-педагогічної діяльності Станіслава Копчинського було систематичне формування здоров'язберезувальної компетентності школярів на уроках гігієни (викладав її в 1907-1912 рр., потім передав цей курс Ігнату Свєнтоховському (польськ. Ignacy Świątochowski [2, s. 73])). Програму навчальної дисципліни склав на основі зарубіжного досвіду, взірців програм лікаря, гігієніста, суспільного діяча XIX століття Станіслава Маркевича (польськ. *Stanisław Markiewicz*, 1839-1911) і лікаря, фахівця у сфері євгеніки Леона Верніца (польськ. *Leon Wiernic*; 1870-1953), а передусім – власного розуміння потреб і зацікавлень учнівської молоді [1, с. 53].

У школі «купців» Ст. Копчинський пропрацював близько 20 років, до того часу, коли 1919 року «відроджена» Польща покликала його до керівництва шкільною гігієною у всіх школах держави.

Проаналізоване дозволяє стверджувати, що гігієнічно-педагогічна діяльність Станіслава Копчинського як репрезентанта нової парадигми шкільної гігієни носила активно-творчий характер, підпорядковувалася насамперед пропаганді здорового способу життя засобами освіти. Завдяки

цьому уже на початку ХХ століття польська педагогіка здоров'язбереження увібрала досягнення шкільних систем ближнього і далекого зарубіжжя, розвивалася в напрямі від імпровізації до створення системи здоров'язбережувального виховання дітей і молоді, яка виявлялася в: оптимальній організації середовища школи, яке сприяє позитивній, такій, що не шкодить здоров'ю, поведінці учня; систематичній і епізодичній дидактиці здоров'я; реальному удосконаленні здоров'я учнів шляхом гігієнічно-лікарської опіки, розбудованої системи профілактики і фізичного виховання; гармонійній співпраці шкільного лікаря з учительством і домашнім середовищем учня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Demel M. Nauczyciel zdrowia. Życie i dzieło doktora Stanisława Kopczyńskiego. 1873 – 1933 – 1973 / M. Demel. – Warszawa: Nasza Księgarnia, 1972. – 140 s.
2. 25-lecie Szkoły 7-klasowej Handlowej i 3-klasowej Kupieckiej Zgromadzenia Kupców m. st. Warszawy. – Warszawa, 1925. – S. 73.
3. Kopczyński St. Stan zdrowia uczniów Warszawskiej 7-klasowej Szkoły Handlowej w świetle cyfr / St. Kopczyński // Zdrowie. – 1901. – S. 350-362; 443-458.
4. Kopczyński St. Urządzenia higieniczne we wsorowuch szkołach w Szwajcarii I w Niemcach / St. Kopczyński // Warszawska 7-klasowa Szkoła Handlowa za pierwsze dwa lata jej działalności. – Warszawa, 1903. – S. 259-273.
5. Kopczyński St. Znaczenie higieniczno-wychowawcze periodycznych oględzin lekarskich młodzieży szkolnej / St. Kopczyński // Zdrowie. – 1910. – s. 600-607.